

de laatste wil van vdB. inzake de opvoeding van zijn kinderen tussen boezemvriend Fabius (gereformeerd) en schoonvader Pierson (ethisch) is in zekere zin symbolisch voor de discussie rond zijn geestelijke erfenis.

De redactie heeft prof. Kuiper op zijn verzoek gaarne ruimte in DNK gegeven voor zijn bijdrage, niet slechts om haar urbane toon maar bovenal om het belang van het onderwerp. In de komende jaren moet de bestudering van de Doleantie en haar gevolgen intensief doorgaan. De feiten, in het verleden nogal eens vertrokken voorgesteld, verdienen zo zuiver mogelijk getekend te worden. Een toonaangevend boek daarbij is Kuipers dissertatie *De Voormannen*. Bovenstaande uiteenzetting is daarbij een soort Bijlage. Van belang. Maar nog geen laatste woord.

Hetgeen Kuiper schrijft over de verschillen tussen het denken van Van den Bergh en de latere Gereformeerde Bond lijkt mij geconstrueerd. Elke goede 'Gereformeerde Bonder' zal (eveneens) trachten 'allerlei kontakten in stand te houden' en 'gemeenschappelijke (dus ook eigen) schuld te erkennen'. Het zal in het algemeen juist zijn dat 'het piëtisme van Van den Bergh activistischer en diens opstelling meer op het aanbrengen van daadwerkelijke verandering in Kerk, staat en maatschappij gericht was dan van vele gereformeerden die niet met de Doleantie meegingen', maar men bedenke daarbij

- a. ook in het leven van Van den Bergh, vooral dankzij het lijden, loopt een onmiskenbare lijn weg uit maatschappelijk engagement naar een uitsluitend bezig zijn met 'de bruid van Christus'.
- b. de Gereformeerde Bond bedoelde uitsluitend binnen de Hervormde kerk te functioneren, zij liet de zaken van staat en maatschappij over aan verenigingen en partijen.

Ik zoek het verschil liever in Van den Berghs uiteindelijke keuze voor Kuypers Vrije Kerkconceptie, een keuze die de Gereformeerde Bond nooit zou doen. Trouwens, de aanleiding voor het ontstaan van de Bond ligt niet zozeer in de toenadering van Hoedemaker en Gunning, maar veeleer in de gebeurtenissen van 1905: het proces - Bähler en de val van het ministerie - Kuiper: zie de beschrijving door M. van Grieken in het *Gedenkboek* van 1931 (blz. 89-124).

Van hetgeen Kuiper vertelt over de Jong-Gereformeerde Beweging